

فرا تحلیل مطالعات حوزه ی دین و ارزش های اجتماعی در ایران

* محمد حسین پوریانی

کد مقاله: ۳۵۹

چکیده

در این مقاله، فرا تحلیل مطالعات انجام شده در حوزه ی دین و ارزش های اجتماعی^{۲۳} تحقیق به عنوان جامعه آماری مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت. برای تبیین رابطه دین و ارزش های اجتماعی از رویکرد ترکیبی استفاده شده است. روش جمع آوری داده ها مطالعه اسنادی از نوع تحلیل کیفی و نحوه پردازش و تجزیه داده ها به صورت فرا تحلیل انجام شده است.

پرسش اصلی تحقیق حاضر این است آیا امکان سازگاری و تطابق و همزیستی میان دین و ارزش های اجتماعی در جنبه های مختلف زندگی فردی و اجتماعی وجود دارد؟ در صورت تطابق و عدم تطابق بین این دو شرایط و وضعیت اجتماعی جامعه منجر به چه موضوعات و مسائلی می شود.

نتایج حاصل از این تحقیق این که، امروز آدمی را انسان دین ورز می نامند و دین در جامعه ایران حضور و نقش فعال و پررنگی دارد، و ارزش های دینی یکی از عناصر کلیدی در نظام فرهنگی جامعه محسوب می شود و شناخت آن نقش بسیار مهمی در شناخت نظام فرهنگی دارد. و از منظر دین اسلام ارزش اجتماعی هنگامی که به تأیید دین برسد، اعتبار لازم را کسب خواهد کرد و به عنوان ارزش های امضایی مورد کاربرد و استفاده قرار خواهد گرفت. از نتایج دیگر تحقیق این که در صورت تطابق و سازگاری و همزیستی بین ارزش های دینی و ارزش های اجتماعی، زمینه همگرایی و همنوایی به وجود می آید و فرآیند جامعه پذیری و فرهنگ پذیری به نحو مطلوب انجام می گیرد. در صورت عدم تطابق بین این دو میزان آسیب ها، جرائم، مسایل اجتماعی در جامعه افزایش می یابد و جامعه به طرف واگرایی می رود.

واژگان کلیدی: دین، ارزش، فرا تحلیل، ارزش های اجتماعی، ارزش های دینی.

* دکتری جامعه شناسی - عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تراق.

مقدمه

در آغاز هزاره سوم میلادی، با پشت سر گذاشتن نزدیک به یک قرن کوشش علمی در جامعه‌شناسی، موضوع دین و ارزش اجتماعی بررسی جامعه‌شناختی آن از موضوع‌های جالبی است که توجه زیادی را به خود معطوف داشته است. امروزه مطالعات فراوانی در باب مسائل مرتبط با مذهب در دست انجام است. این وصف، گذشته از نوع یافته‌ها و زمینه‌های تحقیقی در جامعه‌شناسی دین و ارزش، همچنان با پرسش‌های فراوانی همراه است. پرسش‌هایی که پاسخ به آن بی‌تردید تأثیر عمیقی بر جامعه‌شناسی دین و ارزش بر جای خواهد گذاشت.

صرف نظر از مجموعه‌ای از مسائل قابل طرح در این حوزه، شاید عمده‌ترین پرسش را بتوان چنین صورت‌بندی کرد: از جامعه‌شناسی تا چه حد می‌توان انتظار داشت که به درک پدیده‌ی دین و ارزش نایل گردد؟ به عبارت دیگر، محدوده جامعه‌شناسی برای درک پدیده شگرفی نظیر دین و ارزش کجاست و با نگاه واقع‌بینانه، انتظار حل چه نوع مسائلی از دین و ارزش‌ها در حوزه‌ی جامعه‌شناسی را می‌توان داشت؟ پاسخ به این پرسش بسیار مهم و قابل توجه است. و در این تحقیق درصدد تبیین و تحلیل آن دو هستیم.

نظام فرهنگی از طریق ارزش‌ها و هنجارها بر سایر خرده‌نظام‌های کنش نظارت می‌کند و اطلاعات می‌دهد و از طریق همان‌ها به تبادل اطلاعات در بین سایر خرده‌نظام‌ها و سایر نظام‌های اجتماعی می‌پردازد.

دین اصل وحدت‌بخش و زمینه‌ی مشترکی را فراهم ساخته و به آدم‌ها اجازه می‌دهد تا با فائق آمدن بر تمایلات خودخواهانه‌شان و به خاطر عشق به هموعانشان فراتر از این خودخواهی‌ها عمل کنند. دین سنگ بنای سامان اجتماعی است و منبعی برای ارزش‌های اجتماعی است و بر گزینش‌های فردی و بسیاری از زمینه‌های زندگی روزمره تأثیر می‌گذارد و هم‌چنین به عنوان تجلی روح جمعی و عامل همبستگی و یکپارچگی جامعه محسوب می‌شود.

ارزش‌ها، افکار و احساساتی است که ما برای آنها، بها، اهمیت و مطلوبیت بیشتری قائل هستیم. ارزش‌های اجتماعی تعیین می‌کند که برای مردم یک جامعه چه چیز مهم و چه چیز درست است. ارزش‌ها بر رفتار افراد مؤثر است و به عنوان ضابطه‌ای جهت‌ارزیابی اعمال دیگران مورد استفاده می‌شود. استحکام و انسجام اجتماعی در هر جامعه‌ای بسته به

نظام فرهنگی و مجموعه عقاید و باورها، ارزش ها و هنجارهای دینی آن جامعه دارد. بشر برای زندگی خود، حتی برای زندگی اجتماعی، به یک سلسله ارزش های فراگیر نیاز دارد که آنها را فقط دین می تواند در اختیار او بگذارد و غیر از دین، هیچ مکتبی نمی تواند پاسخگوی همه سؤال های بشر باشد. ارزش ها به موازات باورها و در پیوند عمیق با آنها بخش عمده ای از معارف بشری را تشکیل می دهد. باورها و ارزش ها از دو ناحیه با یکدیگر پیوند می خورند، یکی از ناحیه سرچشمه بودن باورها برای ارزش ها و متقابلاً مبتنی بودن ارزش ها بر باورها، و دیگری از ناحیه ی اتکا هر دو مقوله بر خاستگاه مشترکی چون دین و فطرت دارد.

ارزش یکی از بلوک های ساختمان فرهنگ، هسته اصلی، گوهر و خمیرمایه فرهنگ را تشکیل می دهد. از سوی دیگر نقشی بسزا در چگونگی شکل یابی مناسبات اجتماعی دارد و این امر ساختار اجتماعی و فرهنگ را سخت به یکدیگر درمی آمیزد.

فرهنگ به درختی ریشه دار، پابرجا و پرباری می ماند که دین، اساس و روح جاری و ساری در آن است و ارزش ها تولیدات و ثمرات حاصل از آن می باشد. بدین ترتیب فرهنگ و ارزش ها در یک نظام و یا جامعه دینی و مذهبی برخاسته از دین است و دیانت و مذهب خاستگاه اصلی فرهنگ و ارزش های آن جامعه و یا نظام می باشد. جامعه در پرتو وجود فرهنگ شکل می گیرد و فرهنگ نیز به نوبه خود وام دار ارزش هاست. در واقع قوام جامعه در حقیقت به وجود ارزش های حاکم بر آن است، زیرا جامعه چیزی جز ارتباطات و کنش و واکنش های افراد، که در پرتو ارزش های حاکم شکل می گیرد، نیست و این ارزش هاست که با مشخص کردن خوبی ها و بدی ها و امور مطلوب برای افراد جامعه، چراغ هدایت رفتار فردی و گروهی را برمی افروزند.

دین بخشی از فرهنگ است که (بخش اصلی و مرکزی آن)، محسوب می شود. بر اساس اصل سیبرنتیک پارسنز (شامل دین) بر سایر نظام از جمله نظام سیاسی نظارت و کنترل می کند. بر این اساس دین و دولت ضمن انجام وظایف و کارکردهای تخصصی خود با یکدیگر به مبادله اطلاعات و انرژی می پردازند. دین به دولت اطلاعات و برنامه می دهد و دولت به دین انرژی و امکانات لازم برای فعالیت می دهد، و دین چون منبع اطلاعات است حق نظارت و کنترل و فرماندهی بر دولت را دارد.

بیان مسأله

این تحقیق در پی آن است که به صورت نظام‌مند و علمی نشان دهد که چه رابطه‌ای بین دین و ارزش‌های اجتماعی وجود دارد؟ در صورت تطابق و عدم تطابق بین دین و ارزش‌های اجتماعی شرایط و وضعیت اجتماعی جامعه منجر به چه موضوعات و مسائلی می‌شود؟

اهداف تحقیق

اهداف تحقیق را می‌توان چنین بیان نمود:

- ۱- شناسایی، تمیز، تشریح رویکردهای نظری مختلف در باب ارزش‌های دینی و ارزش‌های اجتماعی.
- ۲- بررسی رابطه متغیرهای مختلف دین با متغیرهای ارزش‌های اجتماعی.

اهمیت موضوع و ضرورت تحقیق

دین با زندگی انسان‌ها در هم آمیخته است. دین پیوستگی‌های اعضای جوامع و الزامات اجتماعی را که به وحدت آنان کمک می‌کند، ازدیاد می‌بخشد، چون ارزش‌ها که زیرساخت الزام اجتماعی است در بین گروه‌های دینی مشترک است. جامعه‌شناسی دین به بررسی رفتار دینی گروه‌ها با مطالعه تعامل انگیزه‌ها و الزامات دینی با نهادهای مختلف اجتماعی می‌پردازد و اساساً تصور بر این است که جامعه‌شناسی دین با دو مسأله سر و کار دارد. که مبنای شکل‌گیری آن را توجیه می‌کند: یکی این که چرا باورداشت‌ها و عمل‌کردهای مذهبی، صورت‌های گوناگونی به خود می‌گیرد (همیلتون، ۱۳۷۷: ۳).

اهمیت چنین تحقیقاتی در حوزه جامعه‌شناسی دین و جامعه‌شناسی ارزش‌ها از آن روست که جامعه ما در مرحله گذار به مرحله صنعتی قرار دارد و از نوعی دوگانگی در ابعاد مختلف زندگی اجتماعی افراد رنج می‌برد که این امر در شکل‌گیری نظام ارزشی افراد، به ویژه جوانان و نوجوانان، بی‌تأثیر نبوده است. از طرف دیگر، دین با جنبه‌های گوناگون زندگی مردم جامعه ما هم در آمیخته است و می‌توان تأثیر آن را در همه جوانب دید. به لحاظ دیگر این که کشور ما در حال حاضر به شکل یک حکومت دینی اداره

می شود که ترکیب دین و ارزش ها و سیاست می تواند تأثیرات زیادی بر جنبه های زندگی مردم به خصوص نسل جوان بگذارد.

سؤال های تحقیق

سؤال های زیادی در مورد تأثیر رابطه ی دین و ارزش های اجتماعی و بالعکس در جنبه های مختلف زندگی فردی و اجتماعی وجود دارد سوال اصلی پژوهش حاضر این است که:

- آیا بین دین و ارزش های اجتماعی تطابق وجود دارد؟ در صورت امکان یا عدم امکان چه نوع رابطه ای؟

سؤال های فرعی تحقیق: با پاسخ دادن و روشن شدن پرسشهای فرعی مبانی و اساس تحقیق روشن و شفاف می شود.

- ۱- ریشه و منشأ ارزش های اجتماعی و دینی چیست؟
- ۲- ارزش های دینی و اجتماعی را چگونه می توان در جامعه توسعه داد؟
- ۳- آیا دین موید و مؤسس ارزش های اجتماعی است؟

مفهوم دین

در مجموع می توان دین را این گونه تعریف کرد:
دین مجموعه ای از اصول و قوانین و مقررات نظری و عملی هماهنگ با فطرت انسان است که حیات فردی و اجتماعی را سرپرستی می کند. و نیز در یک عبارت می توان گفت دین، ابزار و قوانین سرپرستی رشد و تکامل فرد و جامعه در سه ساحت روح، روان و عین می باشد.

مفهوم ارزش

«هر چیزی که موجب کمال و سعادت آدمی و بهبود وضع حیات او (در دنیا، آخرت و یا هر دو، بسته به نوع جهان بینی انسانی) باشد، خوب و درست است.»

چهار چوب مفهومی

مروری بر رهیافت تاریخی، پدیده‌شناسی، ساختارگرایی، خرده‌فرهنگ طبقاتی، کارکردگرایان، روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و اندیشه‌ی متفکران مسلمان، نشان می‌دهد بیشتر صاحب‌نظران تلاش کرده‌اند به طور جداگانه به دین و ارزش‌های اجتماعی بپردازند و به طور مشخص رابطه بین دین و ارزش‌های اجتماعی پاسخ نداده‌اند، اما ما با دلالت‌هایی که در اندیشه آنها وجود دارد و یک نوع رابطه را می‌توان فهمید در اینجا بیان نموده‌ایم. به نظر می‌رسد هر کدام از دانشمندان، بخشی از متغیرهای تعیین‌کننده را دیده و عمده نموده‌اند در این راستا تعدادی از جامعه‌شناسان کوشیده‌اند با تلفیق عوامل مختلف (ذهنی - عینی - خرد - کلان) نظریه‌های ترکیبی در تبیین کنش اجتماعی ارائه دهند. به طور مثال می‌توان نظریه کنش ارادی پارسنز را اولین نظریه تلفیقی جدی در این رابطه تلقی کرد. وی تلاش کرد با ترکیب عناصر نظریه‌های وبر، دورکیم و فروید چارچوب جامعی برای تبیین کنش اجتماعی فراهم کند (پارسونز، ۱۹۳۷، ص ۳۰۲).

در دهه‌های اخیر کوشش برای رشد نظریه‌های تلفیقی رونق بیشتری یافته است. ریتزر در یک بررسی کلی آثار گیدنز، هابرماس، الکساندر، کرپس، کالینز، سیکورل، هکتر، کلمن، هیندس، امرسون، برت و بودون را جزو نظریه‌هایی می‌داند که کوشیده‌اند عوامل کلان - خرد و عینی - ذهنی را در تبیین کنش اجتماعی و مطالعات جامعه‌شناختی ترکیب کنند (ریتزر، ۱۳۷۵، ص ۵۹۷).

بدین ترتیب به نظر می‌رسد برای تبیین رابطه دین و ارزش‌های اجتماعی بایستی از رویکردی ترکیبی استفاده کرد. ضرورت این کار به این دلیل است که ما بیش از آنچه در پی آزمون یک نظریه خاص باشیم به دنبال شناخت واقعیت اجتماعی پیچیده‌ای هستیم. این واقعیت پیچیده رابطه بین این دو توسط اعضای جامعه می‌باشد. به نظر می‌رسد رابطه بین دین و ارزش‌های اجتماعی تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد. از این رو نمی‌توان با تکیه بر تئوری‌های تک‌عاملی یا افراطی که با تأکید بر عوامل خاصی تأثیر عوامل مؤثر دیگر را نفی می‌کنند، این مسأله را به درستی تبیین کرد. بلکه بایستی از طریق بررسی نظریه‌های مختلف و استخراج عناصر مفید در تبیین رابطه بین دین و ارزش‌های اجتماعی الگوی نظری مناسبی رشد داد و با مراجعه و مشاهده واقعیت‌های موجود صحت و سقم فرضیه‌ها را آزمون نمود.

در این راستا تأکید دورکیم در همبستگی مکانیکی و ارگانیک و وجدان جمعی، نظام هنجاری حائز اهمیت است. وی در همبستگی مکانیکی معتقد است افراد مثل هم فکر می کنند و به لحاظ رفتاری تفاوت های اندکی با یکدیگر دارند. افراد ارزش ها، مقدسات، و... با یکدیگر مشترک اند. و وظایف و کارویژه های اقتصادی یکسانی را انجام می دهند، اما در اثر تعامل های اجتماعی، تقسیم کار، تخصصی و پیچیده شدن کارها دیگر همبستگی مکانیکی جوابگو نخواهد بود. توافق بر سر عقاید و ایده های اخلاقی کمرنگ گردیده و تمایزات سر برمی آورند. بنا به تعبیر دورکیم در جریان گذار از همبستگی سنتی به همبستگی جدید، نوعی گسیختگی (آنومیک) در زمینه ارزش های افراد پدید می آید. به عبارت دیگر در این شرایط آدمی از سنت های خود بریده اما به همبستگی جدید نپیوسته است. در بستر این خلاء ارزشی احساسی عموماً ایدئولوژی های فراگیر نظیر فاشیسم شکل می گیرد.

و از طرف دیگر دورکیم معتقد است دین در ایجاد همبستگی و ثبات اجتماعی و پایداری جامعه مؤثر است. و مظهر قدرت جامعه است و نقش و وظیفه مثبت دین در حل و فصل مشکلات اجتماعی، در ایجاد یگانگی و در معنویت که در جامعه به وجود می آید نیز سخت اهمیت دارد. به علاوه دین موجب ثبات، استمرار و پایداری جامعه می شود. از نظر دورکیم، هر نوع قطع ارتباط میان فرد و جامعه (دین و ارزش های اجتماعی) به دلیل تحولات فرهنگی و تغییر ارزش ها، به گونه ای که آنها در چارچوب اجتماعی موجود جذب و ادغام نشوند، زمینه آنومی را به وجود می آورد که برای رشد انحرافات اجتماعی مساعد است. و همچنین دورکیم بیان می کند، جامعه بدون ایجاد آرمان تشکیل نمی شود در یک جامعه معین، ارزش ها سازمان می یابد و به صورت یک دستگاه یا مقیاس ارزش ها درمی آید که باید نظامی منطقی در آن وجود داشته باشد حتی اگر در بعضی موارد متناقض به نظر آید. وی جامعه را خالق و آفریننده ارزش ها می داند.

در دیدگاه ماکس وبر در سنخ شناسی کنش های اجتماعی خصوصاً تفکیک کنش های عقلانی (معطوف به هدف و معطوف به ارزش) در تبیین کنش های اجتماعی بسیار مهم می باشد. به نظر وبر تحت شرایط اجتماعی خاص کنش ها جهت گیری ارزشی پیدا می کند در حالی که در شرایطی دیگر ممکن است کنش ها هدف های عینی را دنبال نماید و ابزاری

باشد. وقتی کنشگر به پیامدهای کنش توجه کند کنش از حالت ارزشی خارج می‌شود. نکته کلیدی دیگر نظریه وبر تأکید بر نقش درک عامل در انجام کنش اجتماعی است. یعنی کنشگران براساس درکی از موقعیت کنش خصوصاً عمل دیگران دارند، کنش خود را انجام می‌دهند. از نظر وبر کنشگران در دنیای معاصر با توجه به عوامل فوق به مصلحت‌اندیشی در مورد کنش اجتماعی خود می‌پردازند و منافع به‌هنجار خود را دنبال می‌کنند. وبر همچنین معتقد است دین جهت‌دهنده ی جامعه، یاور اقتصاد و تأییدکننده عقلانیت است. وبر اهمیت دین را در کنش اجتماعی تأکید می‌کرد و این اهمیت به سبب نزدیک دین به نیروهای قدرتمند انگیزشی غیرعقلی و توانایی آن به دادن صورت و الگو به این نیروها، و خلق صور و الگوهای ریشه‌ای جدید می‌دانست. در واقع ماکس وبر کوشید آشکار کند چگونه ادیان تمامی سیستم‌های اعتقادی و ارزشی را به وجود می‌آورند، در حقیقت، چگونه به تمدن‌ها ساختار نهادی و محتوای فرهنگی‌شان را می‌بخشند. مطالعات وبر در برخی از ادیان جهان، مانند کارش در مذهب پروتستان، روح انتقادی او را در مورد فرهنگ امروزی عیان می‌کند.

وبر تأثیر مذهب را، در زندگی روزانه انسان‌ها بر مبنای اثری که قواعد اخلاقی یک مذهب بر تفکر و کنش انسان‌ها دارد می‌سنجد، و انسان‌ها به نظر وبر کنش‌های فردی و متقابل خود را در برابر دیگران بر پایهٔ هنجارها و ارزش‌های اجتماعی حاکم پیش می‌برند و این ارزش‌ها و هنجارها مستقیماً متأثر از آموزش‌های اخلاقی مذهب است. وبر یک نظام شش ارزشی اقتصادی، سیاسی، علمی و نظری، مذهبی، هنری و خانوادگی را که نظام‌بخش زندگی است برشمرده‌است. این ارزش‌ها براساس اولویت توجه به ثروت، نظم و قدرت، حقیقت، امور قدسی، زیبایی و صمیمیت تعیین می‌شود. فرض اساسی وی این بود که ثروت بر فقر، نظم و قدرت بر آشفتگی و ناتوانی، دانش و حقیقت بر جهل و خطا، زندگی متعالی بر زندگی غیر معنی‌دار، زیبایی بر زشتی، صمیمیت بر تنهایی برتری دارد. وبر معتقد است وفاق کامل هرگز امکان‌پذیر نیست، زیرا ارزش‌ها که عبارت است از: ارزش‌های اجتماعی، ارزش‌های اقتصادی، ارزش‌های فرهنگی، ارزش‌های سیاسی، ارزش‌های مذهبی و ارزش‌های هنری همواره با یکدیگر در تعارض است و این تعارض را ناشی از وجود اجتماعات مجزایی می‌دانست که رستنگاه آن ارزش‌هاست. وبر مفاهیم

و قدرت مذهبی را ناشی از کاریسمای بنیادگذاران دین و پیامبران می دانست اما دورکیم جوشش جمعی را منشأ مفاهیم و قدرت مذهبی می دانست.

پارسنز در قالب نظام فرهنگی به بحث ارزش ها می پردازد. هنجار و ارزش ها را تبلور فرهنگ در نظام اجتماعی می داند. وی شرایط هنجارها و ارزش ها را بیشتر در محیط بیرونی و عوامل کلان بیان می کند. کنش اجتماعی را مانند یک نظام با عناصری مشخص (مانند ارزش ها و هنجارها) و روابط هماهنگ می داند. پارسنز نوعی سطره «سیبرنتیک» به فرهنگ و به طریق اولی به دین بخشید. و معتقد است دین می تواند از آن جایگاه والایی که در نظام کنش اجتماعی دارد، ارزش ها را بیافریند، هنجارها را شکل دهد، نقش های اجتماعی را تعیین کند، هدایتی همه جانبه نسبت به نظام های جامعه، شخصیت و رفتار داشته باشد. پارسنز در نظریه پردازی های مختلف به بررسی منابع ارزش ها پرداخته است. و دو منبع اساسی برای ارزش ها قائل است، یکی اجتماع و دیگری فرهنگ (و عقاید)، وی در شکل گیری ارزش ها اهمیت بیشتری به عقاید می دهد.

پارسنز هدف، نیاز و جهت گیری انگیزشی عوامل سطح خرد مؤثر بر کنش را نشان می دهد. در همین راستا وی جهت گیری هنجاری، ارزشی و انگیزشی را که دارای وجوه شناختی، عاطفی و ارزیابانه است را مطرح می کند. یعنی کنشگر درکی از محیط و موقعیت کنش، اعم از نیازها، هنجارها و شرایط ساختاری پیدا می کند، هدف کنش خود را برمیگزیند و با توجه به عوامل ذهنی - عینی و خرد و کلان عمل می نماید.

محمدباقر صدر، کارکردهای دین را راهنمای مطمئن و آگاه انسان به سوی کمال مطلق و نظام اصلاح اجتماعی می داند و دیگر اینکه معتقد است دین شیوه حکومت را براساس مبنای دینی معلوم می کند و نظام اقتصادی اهداف و ارزش ها و خطوط کلی جنبه ای از ابعاد زندگی بشر را تأمین می کند. وی اضافه می کند قلمرو دین اسلام وسیع است برای اداره ی دنیا و آخرت آدم ها آمده است و تمام شئون زندگی فردی و اجتماعی انسان ها را دربرمی گیرد.

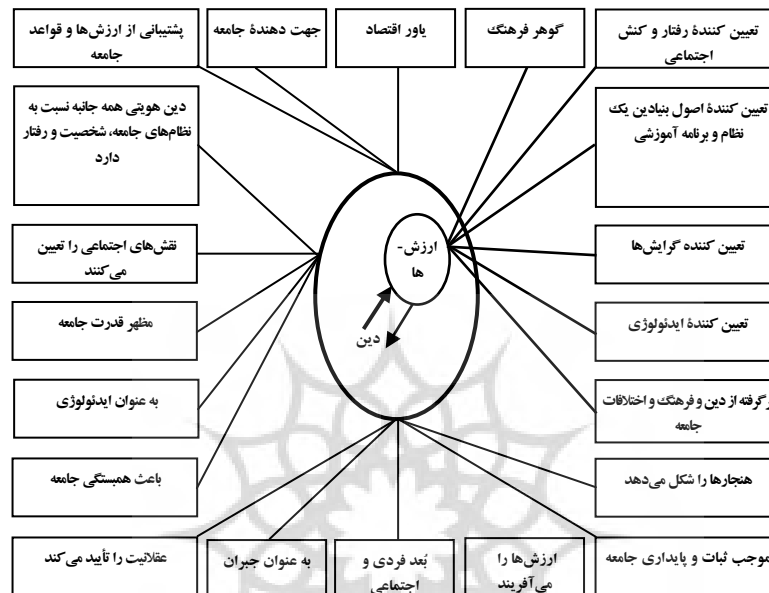
علامه طباطبایی، دین را در سه بخش عمده، اعتقادات، اخلاق و اعمال تقسیم نموده است و معتقد است زندگی اجتماعی آدمی سه کارکرد و تأثیر مهم دارد که عبارت است از: ۱- تأمین نیازهای انسان ۲- تصحیح و تکمیل راه های رفع نیاز ۳- تسهیل و تداوم مسیر

رفع نیاز. و هم‌چنین اهداف دین را سعادت انسان، اصلاح فطرت با فطرت، تعادل قوای آدمی، هماهنگی میان دنیا و آخرت و ماده و معنا می‌داند. مرتضی مطهری، نیازهای انسان را به نیازهای ثابت و نیازهای متغیر و تابع شرایط زمان و مکان تقسیم می‌کند و وظیفه دین را معلوم کردن نیازهای ثابت و لایتنغیر می‌داند. وی وظیفه دین را بیان مسایل فردی و اجتماعی در محدودهٔ احتیاجات ثابت بشری در بخشی که عقل و حس و غریزه نمی‌تواند آدمی را راهنمایی کند، می‌داند. وی هم‌چنین تعلیمات دین را در سه بخش اخلاق، احکام و عقاید تقسیم نموده است. معتقد است اسلام یک دین زندگی‌گرا است نه زندگی‌گریز. مطهری بیان می‌کند دین می‌تواند به آدمی عقیده و ایمان بدهد، نظام ارزشی عطا کند و به زندگی او جهت و هدف و معنا ببخشد. دین منبع ارزش‌ها و امور اخلاقی است و می‌تواند در عقاید و منش آدمی تحول بنیادین پدید بیاورد. وی به کارکرد اخلاقی - روانی، سیاسی و اجتماعی دین تأکید داشت.

جوادی آملی، قلمرو گسترده و وسیعی را برای دین بیان نموده است و معتقد است دین تمام نیازهای ثابت و متغیر فردی و اجتماعی را برآورده می‌سازد و تفسیر تمام علوم را به عهده دارد. وی هم‌چنین معتقد است قوانین، زندگی اجتماعی را ترسیم می‌کند و باید بر اساس آگاهی نسبت به مصالح همگانی باشد. دین را مجموعه عقاید، اخلاق، قوانین و مقرراتی می‌داند که برای اداره امور جامعه انسانی و پرورش انسان‌ها مفید است.

دکتر علی شریعتی، دین را به عنوان یک نهاد اجتماعی و یک عنصر فعال و پویا در حرکت‌های اجتماعی است می‌نگرد. به کارکردهای مثبت دین می‌پردازد. توجه به اسطوره‌های دینی و نمادپردازی در محدودهٔ دین می‌کند. روش دین‌شناسی وی، تیپ‌شناسی یا سنخ‌شناسی است. وی معتقد است اسلام دینی چندبعدی است و بایستی از روش‌های مختلف به کاربرد تا بتوان ابعاد و جوانب مختلف دین را مورد کاوش قرار داد. وی هم‌چنین بیان می‌کند برای شناخت ادیان باید شش محور یا بعد و جنبه را مورد کاوش علمی قرار داد که عبارتند از (خدا - پیامبر - متون مقدس - نحوه ظهور پیامبر - شناخت دست‌پروردگان زبده - امت و جامعه دینی). اشاره شریعتی به کارکردهای متفاوت دین (فردی، اجتماعی، روانی و سیاسی) دارد و در تبیین و تشریح ایدئولوژی می‌گوید، عقیده‌ای است، که جهت اجتماعی، ملی و طبقاتی انسان‌ها، سیستم ارزش‌ها، نظام

اجتماعی، شکل زندگی و وضع ایده آل فرد و جامعه و حیات بشری را در تمام ابعادش تفسیر می نماید.

نمودار شماره ۱: رابطه دین و ارزش‌ها

روش جمع آوری داده ها

روش اصلی این تحقیق، مطالعه اسنادی از نوع تحلیل کیفی تحقیقات انجام شده است. در این مطالعه تحقیقات انجام شده در حوزه ی دین و ارزش های اجتماعی بررسی و اطلاعات مورد نیاز در دسته بندی موضوعی، روش شناسی یافته ها و پیشنهادهای ارائه خواهد شد و مورد تحلیل و فراتحلیل قرار خواهد گرفت که در مطالعات اسنادی اصولاً فیش برداری از اسناد و مدارک مکتوب شیوه اصلی جمع آوری اطلاعات محسوب می شود اما در مطالعات فراتحلیل از آنجا که چارچوب و نحوه استخراج مطالب از قبل کاملاً طراحی می شود، بنابراین فیش برداری با استفاده از فیش‌ها یا فرم‌های از قبل طراحی شده انجام می شود. در تحقیق حاضر نیز براساس معیارهای موردنظر در فراتحلیل و نیز سؤال - های و اهداف در یک فرم جمع آوری اطلاعات تهیه و تدوین شده و اطلاعات موردنظر با استفاده از آن جمع آوری گردید.

نحوه ی پردازش و تجزیه تحلیل داده ها

فرا تحلیل، مهم ترین روش برای خلاصه سازی تحقیقات گذشته است، خصوصاً هنگامی که حجم نمونه در یک مطالعه، آن قدر کم باشد که نتوان به نتیجه گیری مطمئنی رسید و یا به لحاظ روشی برخی از عناصر مفهومی مورد نظر در تحقیقات گذشته نیز تحت عناوین متفاوتی بررسی شده باشد و ما در زمینه موضوعی خود، تحقیقی مشخص، کمتر داشته باشیم (ناطق پور، فیروز آبادی، ۱۳۸۵: ۱۶۹).

مثل دین و ارزش های اجتماعی که در ایران کمتر تحقیق مستقل بر روی آن صورت گرفته است. لیکن عناصر مفهومی آن مانند: ارزش های مادی و فرامادی، گرایش دینی با عزت نفس، ارزش های مذهبی، نظام ارزشی، ترجیحات ارزشی، دینداری، در تحقیقات مختلف به کار رفته، و تأثیر متغیرهای زمینه ای و سایر متغیرها بر روی آن ها بررسی شده است که در تحلیل پیشینه مطالعات انجام شده می توان از عناصر مفهومی دین و ارزش های اجتماعی نیز به مرور پیشینه پرداخت.

فرا تحلیل در دو بعد کمی و کیفی مطرح است. فرا تحلیل در بعد کمی^۲، تحلیل آماری مجموعه ی بزرگی از نتایج به دست آمده از مطالعات منفرد متعدد و با هدف تلفیق آن یافته هاست. هر یک از آن مطالعات، در واقع واحد پژوهش فرا تحلیل، تلقی می گردد و چون فرا تحلیل اساساً به اطلاعات مطالعات اولیه وابسته است، اغلب به آن تحلیل تحلیل ها، هم می گویند. در این تحقیق به تحلیل توصیفی کمی پژوهش های گذشته پرداخته نشده و به تحلیل کیفی مبانی نظری و رابطه ی متغیرها پرداخته شده است. اول به سابقه رابطه دین و ارزش های اجتماعی و جدید بودن آن در ایران برمی گردد که کمتر تحقیقی به تنهایی در این خصوص انجام شده و بیشتر تحقیقات بر عناصر مفهومی دین، ارزش ها، دینداری، و ... صورت گرفته است. دوم، نیز به کمبود سابقه پیمایش های ملی و طولی و انجام تحقیقات با شرایط محیطی، جامعه آماری و ملاحظات روشی گوناگون و غیر یک شکل برمی گردد که امکان مقایسه و انجام عملیات های آماری و کمی، را غیرممکن می سازد. بنابراین فرا تحلیل کمی آنها به لحاظ گوناگونی و تفاوت های روشی، نمونه گیری، جامعه آماری، سطح تحلیل و واحد تحلیل امکان پذیر نیست.

باتوجه به تعدد و تنوع هدف، موضوع، جامعه پژوهشی، طرح تحقیق و عوامل متعدد دیگر، یافته های برخی از پژوهش ها در علوم انسانی و اجتماعی فاقد ثبات و پایایی هستند.

تنها ده مطالعه و پژوهش می تواند کفایت تحلیل یک موضوع پژوهشی را نشان دهد. اما گاهی اوقات ممکن است صدها پژوهش انجام شود ولی نتوان یک خلاصه ی ساده و یک دست از آنها تدوین کرد. به همین دلیل خلاء ناشی از فقدان روش برای سازماندهی، نمایش، پیوند دادن و سرانجام ادغام پژوهش های انجام شده کاملاً احساس می شود. بنابراین در این فرایند پژوهشی، موضوعات مطالعه شده دسته بندی، روش های به کار گرفته شده بررسی و یافته های این تحقیقات طبقه بندی و تحلیل می شود. هم چنین مدل های تحقیقاتی رایج که در این تحقیقات بیشتر مورد استفاده قرار گرفته است استخراج و معرفی و پیشنهاد های کاربردی این تحقیقات جمع آوری و تحلیل می شود.

جامعه ی آماری

جامعه آماری این مطالعه عبارت است از کلیه تحقیقاتی که لااقل از یکی از دو شاخص دین و دینداری و ارزش های اجتماعی استفاده نموده اند. به علت پراکندگی تحقیقات انجام گرفته و فقدان بانک اطلاعات مرجع در این حوزه مطالعاتی، احصای کامل پژوهش ها میسر نبود و باید در بازنما بودن نتایج این مطالعه برای تمام تحقیقات انجام یافته در ایران محتاط بود.

این تحقیق به لحاظ کمی سابقه مباحث نظری و پیمایشی در حوزه موضوعی رابطه دین و ارزش های اجتماعی در ایران را که به این حوزه مستقیماً مربوط بوده است و یا برخی از عناصر مفهومی این موضوع را شامل می شود بررسی می کند تا از حیث مدل نظری و روابط متغیرها، این تحقیقات مورد تحلیل کیفی قرار گیرند. مجموع مطالعات جمع آوری شده در بخش مطالعات داخل کشور مورد نظر است.

معیار های انتخاب پژوهش

با توجه به این که در فرا تحلیل، پروژه های متعدد با نتایج متفاوتی از لحاظ غنای پژوهشی وجود دارد (یعنی برخی پروژه های حاوی یافته های ناچیز و برخی نتایج خوبی را در بر دارد) بر مشکل فرا تحلیل بیش از پیش افزوده می شود. از این رو در این پژوهش

حتی‌الامکان تلاش کردیم که معیارهایی را انتخاب کنیم تا فاصله علمی و محتوایی پروژه‌ها به حداقل برسد. بر این اساس به پروژه‌هایی که متعلق به سال‌های اخیر بود، توجه بیشتری شد و تنها برای دستیابی به حدنصابی برای پژوهش به سال‌های گذشته مراجعه کردیم. از طرف دیگر برخی از پایان‌نامه‌های تحصیلی در مقطع کارشناسی ارشد و دکتری در اولویت قرار گرفته‌است و در نهایت به تحقیقاتی که از لحاظ محتوایی و نتایج بسیار فقیر بوده است، توجهی نشده است. با احتساب این ملاک‌ها این تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است.

در این قسمت با توجه به مباحث مطرح شده در مباحث گذشته، بحث روش تحقیق که به صورت فراتحلیل ارائه شد و توضیح آن آمد، در اینجا بر اساس حجم پژوهش‌های مورد بررسی به تعداد ۲۳ مورد به عنوان جامعه آماری انتخاب گردیده است که مشخصات هر یک در ذیل فهرست شده و به شرح ذیل می‌باشد:

ردیف	حوزه مطالعاتی	روش تحقیق	حجم نمونه (تقر)	پژوهشگر	جامعه آماری	چارچوب نظری	یافته‌ها
۱	ترجیحات ارزشی	پیمایشی و میدانی		تنی آزاد ارمنکی	دانش آموزان دبیرستان‌های شهر تهران	آبپورت و اینگلهارت	خانواده بیشترین سهم در شکل‌گیری ارزش‌های دانش‌آموزان را داشته‌اند.
۲	سلسله‌مراتب ارزشی	پیمایشی و مقایسه‌ای	۳۷۷	خدیدجه سفیری	دانشجویان دانشگاه تهران، علامه، الزهرا	پارسنز	افراد در زمینه ارزش‌های اجتماعی متأثر از والدین و همسالان مذهبی‌اند.
۳	اولویت‌های ارزشی	پیمایشی و توصیفی	۳۸۸	زهرا دارپاپور	زنان و مردان تهرانی ۱۸ سال به بالا	شوارتز	مهم‌ترین ارزش‌های افراد، ارزش‌های حفظ محیط زیست، امنیت برای خانواده، احترام به والدین و بزرگترها، استقلال و آرامش درونی افراد بیشتر اهمیت را به
۴	جهت‌گیری ارزشی	پیمایشی	۶۰۰	حسین دهستانی	دانش آموزان پایه سوم متوسطه شهر شیراز	کوهن، اینگلهارت، شوارتز	ارزش‌های فرامادی (مشارکت بیشتر، آزادی بیان، مشارکت در اجتماع، حرکت به سوی جامعه انسانی‌تر و ارزش‌اندیشه‌ها می‌دهند).
۵	ارزش‌ها و هنجارهای حاکم	پیمایشی	۲۹۵	مجید حیدری	دانشجویان ساکن در خوابگاه‌های دانشگاه فردوسی مشهد	با مسامحه می‌توان گفت کارکردگرایی	ارزش‌های اجتماعی مسلط دختران و پسران و متأهلین روزه گرفتن، آزادی بیان، زیارت حرم، هم‌مذهب بودن، هم‌تاقی... می‌باشد.
۶	ارزش‌های پدران و پسران	پیمایشی	۱۴۶۰۰	کاوه تیموری	دانش آموزان ذکور رشته‌های علوم تجربی و ریاضی فیزیک دبیرستان‌های تهران	آبپورت	اولویت ارزشی پدران به ترتیب ارزش‌های مذهبی، اجتماعی، اقتصادی، علمی، سیاسی و هنری ارزش‌های اجتماعی، علمی، مذهبی، اقتصادی، سیاسی و هنری است.
۷	آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی	پیمایشی	۳۵۴۰	منوچهر محسنی	شهر تهران		برترین ارزش‌های اجتماعی از منظر مردم به ترتیب عبارتند از: سلامت و آبرو، درستکاری، علم و دانش، ثروت و مقام و شهرت.

۸	تغییر ارزش ها	تحلیل محتوی	چهار فیلم	فرامرز رفیع پور	تحلیل محتوی چهار فیلم	نظریه وبر	الگوهای ارزشی مختلف به تدریج موجب تغییر ارزشی می شود. نمادهای ارزش های مادی: ثروت و مصرف گرایی و سودجویی به مثابه ارزش های مثبت اشاعه یافته و ارزش های مذهبی و انقلابی تحت الشعاع ارزش های مذکور قرار گرفته اند.
۹	جایگاه ارزش های مذهبی	پیمایشی	۳۱۴	فرامرز رفیع پور	کارمندان و کارکنان دولت سی سال به بالا		ارزش های مذهبی در سال ۱۳۶۵ از بالاترین اولویت برخوردار بوده، سال ۱۳۷۱ جایگاه آن تقریباً مشابه قبل از انقلاب شده است.
۱۰	تعارض بین ارزش های اخلاقی مذهبی و کنش اجتماعی	پیمایشی	۴۳۵	ابوتراب طالبی	دانش آموزان دبیرستان های متعلقه ۳ و ۱۵ شهر تهران	نظریه ترکیبی	در مورد ارزش های اخلاقی مذهبی عقیده جمعی وجود دارد. تعارض بین کنش های اجتماعی و ارزش های اخلاقی تأثیر می گذارد.
۱۱	ارزش های مادی و فرامادی	پیمایشی و میدانی	۳۳۳	مجید خالقی فر	دانشجویان دانشگاه های تهران	اینکلهارت و نظریه ترکیبی، همگرایی، واگرایی، نظریه چندگونی فرهنگی	هرچه جامعه سستی تر باشد، ارزش های اجتماعی مذهبی - سستی جایگاه والایی نسبت به ارزش های دیگر داشته است.
۱۲	دگرگونی اولویت ارزشی	پیمایشی	۴۰۰	افسانه توسلی	شهر تهران	بارادایم های ساختی - کارکردی و معرفت شناختی	نظام اولویت های ارزشی از دوران انقلاب تا کنون در بسیاری از ابعاد دچار جایگاهی شده است. در برخی موارد شاهد تأثیر گرایش های سیاسی و پایگاه اجتماعی - اقتصادی بر تغییر اولویت های ارزشی هستیم.
۱۳	افول دین داری و معنویت در ایران	فرا تحلیل	۱۴ تیر قیق انجام شده در ایران	محمد رضا طالبان	۱۴ تا تحقیق انجام شده در ایران	گلاک و استارک	درصد کسانی که اظهار نموده اند به خداوند اعتقاد دارند و به نحوی از انحا و نماز می خوانند زیاد است.
۱۴	دینداری دانشجویان	پیمایشی	۴۰۰	علیرضا شجاعی زند و سارا شریعی	دانشجویان دانشگاه تهران	ترکیبی از کنت، دورکیم، وبر، گلاک و استارک و شجاعی زند	میزان پای بندی دانشجویان به ابعاد مختلف دین داری از واریانس قابل توجهی برخوردار است. در ابعاد اعتقادات دینی، اخلاق و تکالیف فردی بیشترین نمره و در عبادت جمعی، عبادت فردی (اعمال مستحبه) و دانش دینی کمترین نمره را اخذ کردند.
۱۵	سنجش رشد اعتقادی	پیمایشی	۸۰۰	داود معنوی پور حسن باشاشرفی	دانش آموزان دختر و پسر شهر تهران	گلاک و استارک	میانگین نمره های رشد اعتقادی دختران و پسران تفاوت معنادار آماری وجود دارد. نمره های پسران بیش از دختران است.
۱۶	دین داری در جوانان	پیمایشی	۵۳۹۳	محمد رضا طالبان	دانش آموزان دختر و پسر غیربزرگسال شاغل به تحصیل	گلاک و استارک	نتایج مربوط به دین داری بالای جوانان دانش آموزان ایرانی، تعهد زیادی به دینشان دارند.
۱۷	ارزش ها و هویت دینی	پیمایشی و مقایسه ای	۴۲۹۲	حسین لطف آبادی	دانش آموزان دبیرستانی و پیش دانشگاهی ایران		مهم ترین ارزش ها به ترتیب اهمیت عبارتند از: ارزش های ملی، خانوادگی، اجتماعی، مذهبی، علمی، فردی، اقتصادی، هنری، سیاسی، غربی و جهانی
۱۸	پایبندی به ارزش های دینی	پیمایشی	۳۸۰	للهائی زاده	دانش آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز	نظریه تلفیقی از وبر، پارسنز، اینکلهارت و مید	پایبندی زنان به ارزش های دینی از مردان بیشتر است. یکی از کارکردهای دین و ارزش های آن انجام و وحدت اجتماعی است.
۱۹	دین گریزی در جامعه	پیمایشی	۵۲۸	علی ربانی خوراسکانی	کلیه افراد ۱۵ ساله و بالاتر	نظریه ترکیبی از فیش باین و	دین داری نقش مهمی در کنترل درونی افراد است و

							عاملی در جهت جلوگیری انحرافات مختلف اجتماعی است.
۲۰	جامعه پذیر ی مذهبی	پیمایشی	۷۳۳	محمدرضا طالبان	دانش آموزان دختر و پسر سال تحصیلی ۷۶-۷۷ در پایه های اول، دوم، سوم منطقه ۵ تهران	اصفهان ساکن شهر	آیزن، محسنی و رفیع پور
۲۱	دینداری نوجوانان کشور	پیمایشی	۵۳۵۴	محمدرضا طالبان	دانش آموزان پایه سوم دبیرستان های نظام جدید مناطق شهری کشور ۷۹-۷۸	اصفهان ساکن شهر	اصفهان، محسنی و رفیع پور
۲۲	سنجش تکرش ها و رفتارهای دینی	پیمایشی	۳۹۱	حسین سراجزاده	دانش آموزان دبیرستان های مناطق جنوب غربی شمال و جنوب تهران	اصفهان ساکن شهر	اصفهان، محسنی و رفیع پور
۲۳	جهت گیری مذهبی یا تکبه بر اسلام	توصیفی - پیمایشی	۳۷۸	مسعود آذربایجانی	دانشجویان دانشگاه تهران و آزاد اسلامی و طلاب حوزه علمیه قم ۸۰-۷۹	اصفهان ساکن شهر	اصفهان، محسنی و رفیع پور

جدول شماره ۱: مشخصه های پژوهش های مورد بررسی جهت فراتحلیل

بدین ترتیب، تحقیق حاضر با فراتحلیل ۲۳ پژوهش انجام گرفته در ایران تلاش دارد نشان دهد که تا چه اندازه مطالعات علمی رابطه بین دین و ارزش های اجتماعی را نشان می دهد. در واقع در این پژوهش سعی می شود برای پاسخ گویی به سؤال های اصلی و فرعی تحقیق که قبلاً ذکر شده است، روشن کنیم. و دیگر این که آیا می توان براساس نتایج پژوهش های پراکنده ای که در این خصوص صورت پذیرفته است رابطه این دو را (دین و ارزش ها) را بیان نمود.

این نکته مهم شایان ذکر است که تحقیقات انجام شده در خصوص دین و دینداری و ارزش ها در ایران خیلی متفاوت و پراکنده است و جامعه آماری آن هم پراکنده و گسترده است، لذا تلاش گردید از مطالعات مربوط به بحث آن تحقیقاتی که اطلاعات آماری بیشتر و کامل تری را گزارش کرده اند و اعتبار علمی بیشتری دارند برای جامعه ی آماری انتخاب شود. در این قسمت بحث مربوط به فراتحلیل (تحلیل تحلیل ها) تحقیقات انجام شده را به دو دسته تقسیم نموده ایم که یک دسته تحقیقات مربوط به ارزش هاست. و دسته ی دیگر مربوط به دین می باشد که آن را در سطح دینداری تقلیل داده ایم.

یافته‌ها

در این قسمت با توجه به استدلالی که قبلاً بیان شده و شرایط خاص تحقیق که وسیع و سیال می‌باشد و از طرفی از روش فراتحلیل کیفی استفاده شده است. بدین ترتیب یافته های تحقیق عبارت است از:

۱. در تحقیق شماره ۱، که بررسی عوامل مؤثر بر ترجیحات ارزشی دانش‌آموزان دبیرستانی شهر تهران مورد نظر است، ابتدا شناخت ارزش های مورد اقبال جمعیت بررسی شد و سپس به تبیین عوامل مؤثر بر این ارزش ها و ارزش ها را به پیروی از طبقه بندی آلپورت به شش دسته تقسیم بندی نمود (ارزش های اقتصادی، اجتماعی، علمی، سیاسی، زیباشناختی و مذهبی) و متغیرهای مستقل نیز شامل موارد، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، ارزش های پدر و مادر (خانواده)، رسانه ها، معلم، خوشبین بودن دانش آموز، موافقت با رعایت هنجارهای اجتماعی و میزان مذهبی بودن دانش آموز، چارچوب نظری از نظریه مادی - فرامادی اینگلهارت اخذ شده که بر دو فرضیه کمیابی و اجتماعی شدن، بنا نهاده شده است. نتایج بدست آمده در این تحقیق نشان می‌دهد که پدر و مادر (خانواده) بیشترین سهم را در شکل گیری ارزش های اجتماعی دانش آموز دارند. در واقع ارزش های مذهبی پدر و مادر، معلم و موافقت با رعایت هنجارهای اجتماعی به طور مستقیم بر متغیر ارزش های مذهبی دانش آموز تأثیر گذار است، این نکته را می توان تبیین نمود که ارزش های اصلی شخص تا حدود زیادی انعکاس شرایطی است که در طول سالهای قبل از بلوغ وی حاکم بوده است. با توجه به این که در این دوران والدین بیشترین ارتباط را با فرد دارند، برای همین، این ارزش ها بیشتر تحت تأثیر والدین است و اگر این ارزش ها مذهبی و دینی و هنجار دینی باشد طبیعتاً بخشی از ارزش های اجتماعی صبغه دینی و ارزش ها دینی می‌باشد.

۲. تحقیق شماره ۲، که بررسی سلسله مراتب ارزشی دانشجویان و رابطه آن با گروه های مرجع مدنظر می‌باشد، در این تحقیق اشاره شده است که امروزه علوم متعددی خود را نیازمند به شناخت ارزش ها می‌داند و از دیدگاه های متفاوت به آن می‌پردازد. در واقع زندگی آدم ها از ارزش ها معنی می‌گیرد و راهنمای مؤثر برای هدایت انسان ها هستند. در حقیقت در پشت همه انواع رفتارها و گرایش های جمعی، همه سازمان ها، الگوها، نشانه های

اجتماعی ارزش‌های جمعی قرار دارد. پس از فهم این ارزش‌هاست که قادر به توجیه رفتارها خواهیم بود. یکی از مهم‌ترین و درونی‌ترین لایه‌های فرهنگ هر جامعه را ارزش‌های آن تشکیل می‌دهد، مطالعه و بررسی ارزش‌های جوامع و تحولات آنها ما را قادر به درک نگرش‌ها و کنش‌های اجتماعی اقبال مختلف در عرصه‌های گوناگون سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و ... خواهد کرد. گروه‌های مرجع به جهت ارزش‌ها و هنجارهایی که به جامعه ارائه می‌کنند در واقع الگوی رفتار برای افراد مختلف جامعه تلقی می‌شوند. در این مورد گروه مرجع دینی و ارزشی داشتن اعضای جامعه سبب می‌شود که ارزش‌های دینی ساختار پیدا کند و نهادینه شود و همچنین در انتقال ارزش‌های جامعه به افراد و از نسلی به نسل دیگر جریان جامعه‌پذیری مهم‌ترین فرآیند است و در تمام طول عمر فرد ادامه پیدا می‌کند. نکته اساسی مهم که از این تحقیق می‌توان استفاده نمود این‌که ارزش‌های اجتماعی نسبت به سایر ارزش‌ها (فرهنگی، سیاسی، اقتصادی) اولویت بیشتری دارد. و این مطلب نشان‌دهنده‌ی آن است که رابطه‌ی دین با یکی از اولویت‌های اصلی ارزش‌ها که ارزش اجتماعی باشد، می‌تواند ارتباط قوی داشته باشد.

۳. تحقیق شماره ۳، که بررسی رابطه اولویت‌های ارزشی شهروندان تهرانی با جنسیت را بررسی می‌کند. در این تحقیق ارزش‌ها، را پایه و اساس بینش و کنش آدمی در نظر گرفته است و معتقد است ارزش‌ها در انتخاب، گزینش و انجام کنش نقش دارد و تعیین‌کننده‌ی رفتار و کنش اجتماعی است، که در آداب و رسوم، قوانین، اعتقادات و اصول مقدس و شیوه‌های زندگی روزمره تجلی می‌یابد. ارزش‌ها از نظر اهمیتی که دارد، یکسان نبوده است و در مجموعه‌ای جای دارد که نظام ارزشی نامیده می‌شود. نتایج تحقیق نشان داده است که از میان ده نوع ارزشی، تفاوت زنان و مردان در انواع ارزشی جهان‌گرایی (انسان‌دوستی)، برانگیختگی و لذت‌گرایی معنادار است. همچنین این‌که زنان (نسبت به مردان) اولویت بالاتری برای ارزش‌ها و بالاخص ارزش‌های عدالت، صداقت، سلامت، استقلال، مذهب و جهان زیبا قائل‌اند و تفاوت آن‌ها با مردان در این موارد معنادار است. به عبارت دیگر می‌توان گفت که مردان لذت‌گرا، اقتدارگرا، حادثه‌جو و خواهان دوستان حامی و صمیمی هستند، در حالی که زنان عدالت‌گرا، استقلال‌گرا، سلامت‌گرا، صداقت‌گرا و خواهان جهانی زیبا بوده و بیش از مردان مذهب‌گرا هستند. بدین ترتیب

ارزش های اجتماعی زنان و مردان را می توان چنین تشخیص داد.

۴. تحقیق شماره ۴، هدف از این تحقیق بررسی تأثیر پایگاه اجتماعی - اقتصادی دانش آموزان بر جهت گیری ارزشی آنها است. در این پژوهش از ترکیب نظریات کوهن و اینگلهارت و هم چنین مقیاس ارزشی شوارتز جهت تبیین جهت گیری ارزشی استفاده شده است. بررسی نتایج تحلیل چند متغیره، نشان می دهد که احساس امنیت، شیوه تربیتی خانواده، عضویت والدین در تشکل های سیاسی و اجتماعی، منزلت شغلی والدین و استفاده از وسایل رفاهی متغیرهایی است که دارای بیشترین اثرات بر جهت گیری ارزشی پذیرا برای تغییر بوده است. نکته اساسی که با تحقیق ما مرتبط است این نکته که فرهنگ (زبان، هنجارها، ارزش ها، وجدان جمعی، الگوها، سبک زندگی و حرکات و نمادهای رفتاری) افراد هر طبقه از لحاظ ارزش ها، هنجارها، بینش سیاسی، اجتماعی و دینی و نیز از نظر قضاوت ها و شیوه ابراز عقاید و افکار و هم چنین از نظر کردار، رفتار و اخلاق تشابهات زیادی دارد و از سوی دیگر، تفاوت زیادی با افراد دیگر طبقات اجتماعی دارند. بنابراین، زمینه اجتماعی - اقتصادی که فرد در آن قرار دارد، می تواند به عنوان متغیر تأثیرگذار بر ارزش های فرد در نظر گرفته شود. این ساختار در طی مراحل مختلف زندگی و تجارب خاصی که فرد به دست می آورد، ادامه دارد و تثبیت نظام ارزشی فرد کمک می کند.

۵. تحقیق شماره ۵، بررسی ارزش ها و هنجارهای حاکم بر رفتار دانشجویان ساکن خوابگاه های دانشگاه فردوسی مشهد، می باشد، که نتایج تحقیق نشان می دهد خوابگاه متأهلین قاعده مندتر از خوابگاه های دختران و پسران است. ارزش های اجتماعی مسلط در خوابگاه های دختران عبارتند از: ۱. آزادی بیان، ۲. روزه گرفتن، ۳. زیارت حرم، ۴. هم مذهب بودن هم اتاقی، ۵. کمتر بودن سن زن از مرد در هنگام ازدواج، ۶. ادامه تحصیل، ۷. الزام دولت به جذب فارغ التحصیلان. ارزش های اجتماعی مسلط در خوابگاه های پسران عبارتند از: ۱. آزادی بیان، ۲. یارانه، ۳. هم مذهب بودن هم اتاقی، ۴. روزه گرفتن، ۵. زیارت حرم، ۶. کمتر بودن سن زن از مرد در هنگام ازدواج، ۷. الزام دولت به جذب فارغ التحصیلان. ارزش های اجتماعی مسلط در خوابگاه های متأهلین عبارتند از: شرکت در راهپیمایی های سیاسی، ۲. امر به معروف و نهی از منکر، ۳. روزه گرفتن، ۴. زیارت حرم،

۵. روز جمعه، ۶. ادامه تحصیل، ۷. الزام دولت به جذب فارغ التحصیلان. این نکته را می‌توان استنباط کرد اگرچه تعداد ارزش‌های مسلط خوابگاه‌های سه‌گانه ی فوق هیچ تفاوتی با هم ندارند اما از لحاظ نوع ارزش‌های مسلط بین خوابگاه‌های مزبور تفاوت وجود دارد. و هم‌چنین بیشترین تشابه از لحاظ ارزش‌های مسلط اجتماعی بین خوابگاه‌های دختران و پسران وجود دارد و بیشترین تفاوت ارزشی (ارزش‌های مسلط) بین خوابگاه‌های پسران و متأهلین دانشگاه فردوسی وجود دارد.

۶. تحقیق شماره ۶، بررسی ارزش‌های پدران و پسران و بروز شکاف نسل‌ها، می‌باشد، یکی از دستاوردهای این مطالعه این‌که اولویت‌های ارزشی پدران به ترتیب شامل ارزش‌های مذهبی، اجتماعی، اقتصادی، علمی، سیاسی و هنری است. اما اولویت‌های ارزشی پسران شامل ارزش‌های اقتصادی، علمی، مذهبی، اجتماعی، سیاسی و هنری است. و هم‌چنین پدران و پسران در مورد ارزش‌های اقتصادی، علمی و سیاسی با کمترین اختلاف ارزشی، و در مورد ارزش‌های اجتماعی، مذهبی و هنری با بالاترین تفاوت ارزشی هستند. بنابراین در بحث رابطه ی دین و ارزش‌های اجتماعی، می‌توان گفت نسل اول و یا پدران گرایش به ارزش‌های مذهبی بیشتری دارند تا نسل دوم یا پسران.

۷. تحقیق شماره ۷، بررسی آگاهی‌ها، نگرش‌ها و رفتارهای اجتماعی، فرهنگی در ایران انجام شد، در این تحقیق با توجه به تنوع ارزش‌های اجتماعی از نظر ماهیت، آنها را در چهار دسته اجتماعی، شامل (مقام، شهرت، آبرو)، فرهنگی (درستکاری، علم و دانش)، اقتصادی (ثروت)، و زیستی (سلامت) بررسی کرده است. رتبه‌بندی ارزش‌های اجتماعی مورد مطالعه بر حسب انواع آنها سلامت - آبرو، درستکاری، علم و دانش، ثروت، مقام و شهرت می‌باشد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود که در میان ارزش‌های مورد بررسی، سلامت و آبرو، هر دو در یک جایگاه و به عنوان برترین ارزش‌ها قرار دارد، و در مرتبه ی بعد درستکاری مطرح می‌شود که بیش‌تر جنبه فرهنگی و مذهبی دارد. علم و دانش در مرتبه ی سوم است و ثروت نقش چهارم را دارد، مقام و شهرت در ردیف پنجم و ششم قرار می‌گیرد. بدین ترتیب می‌توان گفت آبرو، مقام و شهرت که از جمله ماهیت غالب ارزش‌های اجتماعی است از اولویت برخوردار هستند. (تحقیق فوق در تهران هم انجام شده تقریباً همین نتایج را داشته است).

۸. تحقیق شماره ۸ و ۹، که توسط فرامرز رفیع پور، انجام شده یکی از ایده های وی این است که بخشی از دگرگونی های ارزشی (و تحول در اولویت بندی ارزش ها) در جامعه ناشی از تأثیر وسایل ارتباط جمعی از جمله سینما و مطبوعات می باشد. وی در مطالعات خود چگونگی تبدیل ثروت به ارزش، گسترش ارزش های مادی و سودجویی، مصرف گرایی و تضعیف تدریجی ارزش های مذهبی را توسط فیلم های سینمایی بررسی کرده است. وی معتقد است مشاهده ی الگوهای ارزشی مختلف به تدریج موجب تغییر ارزشی می شود. وی در تبیین تحولات ارزشی عوامل مختلفی را ذکر کرده است. نمایش ثروت توسط اقلیت متعلق به ارزش های قبل از انقلاب و حاملان نظام ارزشی قبلی، نیاز آفرینی (واردات کالا، تبلیغات) مقایسه اجتماعی و احساس محرومیت، فشار هنجاری، احساس نیاز به احترام و پذیرش از آن جمله می باشد. می توان این برداشت را نمود که در تحولات ارزش ها عوامل مختلف از جمله سینما و مطبوعات نقش دارد و تأثیری بر دین و دینداری می گذارد هم آثار و کارکرد مناسب و نامناسب می تواند بر جای گذارد.

۹. تحقیق شماره ۱۰، پایان نامه دکتری جامعه شناسی می باشد، براساس چارچوب نظری تحقیق دو دسته عوامل ذهنی و عوامل عینی در انجام کنش های اجتماعی متعارض با ارزش های اخلاقی مؤثر است. سلسله مراتب ارزشی، ارزیابی نتیجه پایندی به ارزش های اخلاقی مذهبی، هنجارهای مذهبی (درک کنشگران از شیوه های عمل دیگران و پای بند اخلاقی آنها)، احساس کمبود و تنهایی، گروه های مرجع، استفاده از رسانه های جمعی جدید، مذهبی بودن خانواده، جنسیت متغیرهای ذهنی و عینی ای است که به طور مستقیم در انجام کنش های متعارض با ارزش های اخلاقی مؤثر می باشد. و هم چنین یافته های تحقیق نشان می دهد که نوجوانان ارزش های اخلاقی را می شناسند و می پذیرند. اضافه می کند این که مسأله این است که تعارض بین کنش های اجتماعی و ارزش های اخلاقی در میان نوجوانان پدیده ای اجتماعی است و تحت تأثیر عوامل اجتماعی قرار دارد.

۱۰. تحقیق شماره ۱۱، تحت عنوان بررسی ارزش های مادی و فرامادی جوانان تحصیل کرده ی ایرانی، عوامل مؤثر بر آن و رابطه آن با برخی از نشانگان فرهنگی، نوشته شده است. در واقع نویسنده معتقد است ارزش ها از بنیادی ترین عوامل جهت دهنده رفتارهای انسانی در هر جامعه به شمار می آید. نتایج حاصل از یافته های پژوهش نشان می دهد میزان

اعتماد بین شخصی، احساس رضایت اجتماعی، اعتماد به مسئولان و نهادهای سلسله مراتبی و مذهبی، میزان امنیت وجودی، میزان امنیت اجتماعی و میزان وابستگی مذهبی در میان پاسخگویان بسیار پایین است. هم‌چنین پاسخگویان به ارزش‌های بقا و ارزش‌های سنتی ارجحیت می‌دادند و دارای ارزش‌های مادی‌گرایانه و قوم‌مرکز بودند. در واقع هر چه جامعه سنتی‌تر باشد، ارزش‌های اجتماعی مذهبی - سنتی جایگاه والایی نسبت به ارزش‌های دیگر داشته است. این خود یک نکته مهمی در تحلیل بحث و رابطه دین و ارزش‌های اجتماعی می‌باشد.

۱۱. تحقیق شماره ۱۲ با عنوان دگرگونی اولویت‌های ارزشی از انقلاب تا اصلاحات تدوین شده است. محقق در این تحقیق بنیادی‌ترین عناصر فرهنگی یعنی ارزش‌ها را به چالش کشاند و معتقد است دچار دگرگونی‌های کوتاه مدت و یا بلند مدت می‌شود. وی در بررسی میانگین متغیرهای بدست آمده در دوران انقلاب و دوران اصلاحات مطالب زیر را بیان نموده که ارزش‌های سیاسی دگرگونی منفی را نشان می‌دهند.

از آنجا که مبنای بدست آمده میزان تغییر زمان حال بوده است. عدد منفی نمایانگر بیش‌تر اهمیت داشتن ارزش‌های سیاسی در دوران انقلاب نسبت به زمان حاضر می‌باشد.

در این تحقیق بیش‌ترین میزان تغییر در ارزش‌های اجتماعی مشاهده می‌شود و این تغییر نیز به دلیل منفی بودن، نشانگر اهمیت داشتن این ارزش در دوران انقلاب نسبت به زمان حاضر می‌باشد. ارزش‌های جدید نیز در دوران انقلاب بیش از دوران حال اهمیت داشته است. هم‌چنین میانگین دگرگونی ارزش‌های ناسیونالیستی بیانگر اهمیت بیش‌تری نسبت به دوران حال نشان داده اند.

محقق در این تحقیق بیان می‌کند تنها ارزش‌هایی که در دوران اصلاحات بیش از دوران انقلاب اهمیت داشته است ارزش‌های فمینیستی و ارزش‌های مادی (اقتصادی) بوده است. بیش‌ترین میزان در ارزش‌های فمینیستی و سپس در ارزش‌های مادی (اقتصادی) مشاهده می‌شود.

محقق مقایسه‌ی میانگین ارزش‌ها در دوره‌های انقلاب و اصلاحات را نیز بیانگر

تغییر ارزش ها بدون در نظر گرفتن بعد باوری و مناسکی آنها بیان نمود. یکی از یافته های تحقیق اینکه تغییر مکان ارزش های اجتماعی در دوران انقلاب از رتبه دوم به رتبه پنجم در دوران اصلاحات بوده است. وهم چنین اولویت یافتن کمتر ارزش های دینی در دوران اصلاحات به طوری که این ارزش از رتبه پنجم به رتبه ششم تنزل کرده است. یافته دیگر اینکه اهمیت بیشتر یافتن ارزش مادی (اقتصادی) از رتبه ششم در دوران انقلاب به رتبه چهارم در دوران اصلاحات می باشد. هم چنین ارزش های ناسیونالیستی از رتبه سوم در دوران انقلاب به رتبه چهارم در دوران اصلاحات صعود نموده است. ارزش های جدید نیز از رتبه ی سوم در دوران انقلاب به رتبه ی دوم بالا آمده است. ارزش فمینیستی و ارزش سیاسی در هر دو دوران به ترتیب رتبه های اول و آخر را از آن خود کرده است.

۱۲. تحقیق شماره ۱۳، افول دین داری و معنویت در ایران: توهم یا واقعیت (تأملی دریافته های پژوهشی) یک فرا تحلیل بوده است، و جامعه ی آماری چهارده پژوهش می باشد، که در این تحقیق مباحث را دو دسته تقسیم نموده است، اول این که میزان اعتقاد جوانان به خداوند، دوم میزان پایبندی جوانان به نماز. در خصوص شاخص اعتقاد به خداوند، محقق به این نتیجه رسیده است در میان جمعیت های تحقیق، که اکثراً گروه نوجوانان و جوان را تشکیل می دهند، بحران یا مشکل حادی به چشم نمی خورد و به نظر می رسد فرایند جامعه پذیری مذهبی توانسته باشد به نحو تام و فراگیری این باور اصلی دین را به نسل جدید منتقل سازد. محقق بیان کرده که با اطمینان و احتمال زیاد اظهار نمود که نسل جدید جامعه ی ما از حیث اعتقاد به ارکان اصلی دین، هیچ گونه مشکلی با اساس دین اسلام نداشته اند، مبانی محوری دین را کاملاً قبول دارند. هم چنین در خصوص میزان پایبندی جوانان به نماز اکثر قابل توجه پاسخ گویان (از ۸۰ تا ۹۶ درصد) به نحوی از انحاء (دائم الصلوة یا کاهل الصلاة) نماز می خوانند و به فریضه ی الهی به درجات متفاوت پایبندند. بدین ترتیب دین و دینداری که یکی از شاخص های دینداری اعتقاد به خداوند، و پایبندی جوانان به نماز است در جامعه ی ما بسیار قوی است و جامعه یک جامعه ی دیندار می باشد.

۱۳. تحقیق شماره ۱۴، تحت عنوان بررسی وضعیت دین داری در بین دانشجویان

می‌باشد، نتایج بدست آمده این تحقیق نشانگر این است که میزان پای‌بند دانشجویان به ابعاد مختلف دین‌داری پراکندگی قابل توجهی دارد، به طوری که پاسخگویان در ابعاد اعتقادات دینی، اخلاق و تکالیف فردی، بیش‌ترین نمره و در عبادت جمعی، عبادت فردی و دانش دینی کم‌ترین نمره را اخذ کرده‌اند. هم‌چنین دین‌داری دانشجویان با ترکیب همه ابعاد و متغیرها، بیش‌تر به سمت متوسط میل می‌کند، به طوری که دین‌داری ۴۵/۲۵ درصد از آن‌ها متوسط، ۴۱/۵ درصد کم و ۱۳/۲۵ درصد زیاد می‌باشد. در ضمن سه نوع دین‌داری مبتنی بر شریعت، اجتماعی و باطنی با نسبت‌های ۳۳/۷۷، ۲۸/۳۲ و ۳۷/۹۱ در بین دانشجویان وجود دارد. یکی از نکات قوت این تحقیق ارایه مدل بومی اسلامی برای سنجش دین‌داری می‌باشد که محقق تحقیقاتی را که به سنجش دین‌داری پرداخته است، به سه دسته تقسیم نموده است، یک دسته تحقیقاتی که بدون ارایه مدل، دسته دیگر مدل‌های غربی به سنجش دین‌داری پرداخته‌اند و دسته سوم تحقیقاتی که با طراحی مدل بومی به سنجش دین‌داری پرداخته‌اند. با توجه به تحقیق مورد نظر، به نظر می‌رسد مدل تحقیق فوق گویای بخشی از نیازهای ما می‌باشد.

۱۴. تحقیق شماره ۱۵، با عنوان ساخت و هنجاریابی مقیاس سنجش رشد اعتقادی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر تهران انجام شد، ابتدا مبانی نظری و تئوری رشد اعتقادی بر مبنای نظریه‌های گوناگون و اصول و فروع دین اسلام تدوین شد. پس از آن براساس آنها گویه‌هایی برای سنجش رشد اعتقادی تهیه شد. و تلاش شد با مدل پنج بعدی گلاک و استارک آن را تطبیق دهد. نتایج حاصل نشان می‌دهد که با ۹۵ درصد اطمینان، بین میانگین نمره‌های رشد اعتقادی دختران و پسران تفاوت معنادار آماری وجود دارد. میانگین نمره پسران بیشتر از دختران است.

۱۵. تحقیق شماره ۱۶، دین‌داری در فرهنگ جوانان ایرانی، محقق به این جمع‌بندی رسیده است که ۰/۲ درصد پاسخ‌گویان اظهار عدم اعتقاد به خداوند را نموده‌اند که نزدیک به هیچ است. در مقابل تقریباً تمامی نوجوانان نمونه تحقیق (۹۸/۵ درصد) اظهار اعتقاد به خداوند نموده‌اند و از این حیث دیندار و مسلمان محسوب می‌شوند. یافته دیگر این پژوهش مانند تحقیق شماره ۱۳، اکثریت قریب به اتفاق پاسخ‌گویان یعنی حدود ۹۳ درصد نوجوانان نمونه تحقیق به نحوی از انحا (اعم از هر روز، بیشتر روزها، بعضی روزها و به

ندرت) نماز می خوانند و به این فریضه الهی به درجات متفاوت پای بند می باشند. آنچه می توان این نکته را تحلیل نمود در خصوص بحث رابطه ی دین و ارزش های اجتماعی اینکه بحرانی نبودن وضعیت دین داری نوجوانان کشور به هیچ وجه مطلوب یا ایده آل بودن دین داری این قشر را اثبات نمی کند. به هر حال حکومت مذهبی ایران وظیفه خود می داند که با تمام اجزا و ابعادی که دارد میزان تعهد و تعلق مذهبی نسل جدید را افزایش دهد و به وضع موجود راضی و قانع نباشد. ولی این مسأله، بحرانی بودن دین داری نسل جدید را اثبات نمی کند. آرمان ها را نباید جانشین واقعیات نمود چه در این صورت همواره در تمامی مکان ها و زمان ها، وضعیت دین داری مردم را بحرانی خواهیم دید. باید آموخت که همواره بین چیزهای دوست داشتنی با چیزهای دست یافتنی تفکیک قائل شویم.

۱۶. تحقیق شماره ۱۷، جهانی شدن و تأثیر آن بر ارزش ها و هویت دینی و ملی می باشد، در این تحقیق از میان ده ارزش بررسی شده، مهم ترین ارزش های مورد توجه دانش آموزان به ترتیب اهمیت عبارت است از: ارزش های ملی (میانگین ۰/۶۵)، ارزش های خانوادگی (۰/۶۱)، ارزش های اجتماعی (۰/۶۱) و ارزش های مذهبی (۰/۵۳)، ارزش های علمی (۰/۵۱)، ارزش های فردی، ارزش های اقتصادی، ارزش های هنری، ارزش های سیاسی (۰/۳۷)، ارزش های غربی و جهانی (۰/۳۴) که در این تحقیق ارزش های اجتماعی در رتبه ی سوم قرار دارد و بعد از آن ارزش های مذهبی قرار دارد. می توان در تحقیق ما این استفاده را نمود که جوانان جامعه ی ما به ارزش های اجتماعی و مذهبی توجه ویژه ای دارند.

۱۷. تحقیق شماره ۱۸، هدف این تحقیق بررسی عوامل جامعه شناختی مؤثر بر پایبندی دانش آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز به ارزش های دینی است. یافته های تحقیق نشان داد که بین جنس و پایبندی به ارزش های دینی رابطه معنادار است که حاکی از برتری میانگین نمره برای زنان است. یعنی پایبندی زنان به ارزش های دینی از مردان بیشتر است. و همچنین جرائم زنان از مردان کمتر است. با توجه به این که یکی از کارکردهای دین و ارزش های آن انسجام و وحدت اجتماعی است. یافته دیگر تحقیق این که، هر چه عوامل جامعه پذیری مذهبی از طرف والدین، دوستان، مدرسه و دبیران دینی بیشتر و کامل تر صورت گیرد میزان پایبندی دانش آموزان به ارزش های دینی بیشتر خواهد شد. نکته ی دیگر این که، هر چه

استفاده‌کنندگان از وسایل ارتباط جمعی (کتاب، روزنامه، رادیو، تلویزیون) موضوعات مذهبی را بیشتر دنبال کنند و مورد استفاده قرار دهند، پابندی آنها به ارزش‌های دینی بیشتر خواهد بود. نکته‌ای که می‌توان از این تحقیق تحلیل نمود این‌که ارزش‌های لایه ژرف و زیرین واقعیت اجتماعی است و تا این لایه‌ها به صورت علمی، جامعه‌شناختی و کارشناسانه بررسی نشود نمی‌توان انتظار اصلاح دیگر لایه‌های ساختار اجتماعی را داشت. زیرا ارزش‌های دینی یکی از عناصر کلیدی در نظام دینی جامعه است که شناخت آن نقش بسیار مهمی در شناخت نظام فرهنگی دارد و ما در این تحقیق تلاش کردیم به این مهم بپردازیم و تحلیل نمائیم.

۱۸. تحقیق شماره ۱۹، نگرش مردم شهر اصفهان در مورد آسیب‌های نظام اجتماعی ایران با تأکید بر تحلیل آسیب دین‌گریزی در جامعه می‌باشد، یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که پاسخ‌های مردمی نشان از نگرانی عمومی بیش از ۸۰ درصد در مورد دور شدن جامعه از دین می‌باشد. از نکات جالب توجه این تحقیق جایگاه روحانیت در نزد مردم است. ۲۷ درصد اظهار داشته‌اند که روحانیون غیر صالحند و بیش از ۷۰ درصد پاسخ‌گویان روحانیت و مرجعیت شیعی را تأیید کرده‌اند. نزدیک به ۵۰ درصد مردم جایگاه مرجعیت شیعی را قابل قبول ارزیابی کرده‌اند. این مسأله در کنار حساسیت و نگرانی ۸۰ درصدی مردم نسبت به موضوع دینداری جامعه (موضوع اول) می‌تواند حاکی از نسبت بالای مذهبی بودن جامعه باشد.

۱۹. تحقیق شماره ۲۰، عنوان خانواده، دانشگاه و جامعه‌پذیری مذهبی می‌باشد، نتایج این پژوهش نشان داد که دینداری ضعیف‌تر فرزندان نوجوانان خانواده‌های تحصیل کرده دانشگاهی نسبت به همالان آنها در سایر خانواده‌ها بهایی است که این نوع خانواده برای موفقیت تحصیلی بیشتر فرزندان به منظور بازتولید موقعیت اجتماعی‌شان پردازند.

۲۰. تحقیق شماره ۲۱، تحت عنوان بررسی تجربی دینداری نوجوانان کشور می‌باشد، محقق اشاره کرد اکثریت قریب به اتفاق پاسخگویان (۹۶/۴ درصد) واجد اعتقادات مذهبی قوی واقعیت بسیار ناچیزی از آنان (۲/۲ درصد) واجد اعتقادات مذهبی ضعیف بوده‌اند. اکثریت نسبی پاسخگویان (۶۶ درصد) به مناسک فردی دین (نماز و روزه) پابندی قوی و اقلیتی از آنان (۸ درصد) پابندی ضعیف داشته‌اند. اکثریت نسبی پاسخگویان (۶۷/۵ درصد)

عواطف دینی شان قوی و اقلیتی از آنان (۱/۶ درصد) احساسات مذهبی شان ضعیف ارزیابی شده است. بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۵/۵ درصد) در بعد پیامدی دین قوی و اقلیتی از آنان (۳/۵ درصد) ضعیف ارزیابی شده اند. نیمی از پاسخگویان (۵۰ درصد) از حیث دانش دینی قوی و اقلیتی از آنان (حدود ۱۰ درصد) ضعیف ارزیابی شده اند. بیش از نیمی از پاسخگویان (۵۴/۲ درصد) دینداری کلی شان (جمع تمامی ابعاد دینداری) قوی و اقلیت بسیار ناچیزی از آنان (۱/۷ درصد) دینداری کلی شان ضعیف ارزیابی شده است. بنابراین دین به عنوان یک محور مهم در جامعه ی ایران محسوب می شود و می توان با محور مهم دیگر ارزش های اجتماعی رابطه ی آنها را ترسیم نمود.

۲۱. تحقیق شماره ۲۲، سنجش نگرش ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی انجام شده، محقق ضمن معرفی دینداری به عنوان پدیده ای چند بعدی، قابلیت ایجاد تطبیق را بین الگوی گلاک و استارک و دین اسلام مطرح و از آن برای سنجش دینداری نوجوانان استفاده کرده است. او با توجه به ابعاد مختلف این الگو (ابعاد اعتقادی، مناسکی، عاطفی، فکری و پی آمدی) ابزاری برای سنجش دینداری ساخته است. نتایج پژوهش فوق نشان می دهد که دانش آموزان دبیرستانی مورد مطالعه، در مجموع دارای گرایش ها و علایق دینی بالایی بودند، به طوری که ۵۰ درصد با نمره های بالا، ۴۵/۸ درصد با نمره های متوسط و ۴/۲ درصد دارای نمره های پایینی بودند.

۲۲. تحقیق شماره ۲۳، پژوهشی با عنوان آزمون جهت گیری مذهبی با تکیه بر اسلام، بر اساس اجمالی ادیان جهان و بررسی تفصیلی دین اسلام (آیات قرآن کریم و منابع روایی شیعه) انجام شده است، نتایج تحلیل واریانس و آزمون شفه نشان داد که هر سه گروه (حوزه علمیه قم - دانشگاه تهران - دانشگاه آزاد اسلامی) از نظر عامل عقاید - مناسک دو به دو تفاوت معنادار دارند، در حالی که این سه گروه از نظر عامل اخلاق تفاوت معناداری با یکدیگر ندارند.

۲۳. از میان تحقیقات مورد بررسی، دوازده پژوهش در خصوص ارزش ها، و یازده پژوهش در خصوص دین می باشد که به نسبت حدوداً ۵۰ درصد به هر قسمت از تحقیقات اختصاص پیدا کرده است.

۲۴. روش های تحقیق به کار برده شده در بیست و سه پژوهش، پژوهش شماره ۸ روش

تحقیق آن تحلیل محتوی و شماره ۱۳ فراتحلیل بقیه پیمایشی می‌باشد.

۲۵. چارچوب نظری تحقیقات انجام شده در خصوص ارزش‌ها غالباً از چارچوب نظری آلپورت، اینگلهارت، شوارتز می‌باشد یکی از آن چارچوب‌های تئوریک و بر و پارسونز و دیگری پارادایم‌های ساختی-کارکردی و معرفت‌شناختی بوده است. و همچنین چارچوب نظری تحقیقات انجام شده در خصوص دین غالباً از چارچوب نظری گلاک و استارک می‌باشد.

۲۶. وجه اشتراک تحقیقات انجام گرفته در خصوص ارزش‌ها دوازده تحقیق مورد بررسی، به جز تحقیق شماره ۸ و ۱۳ بقیه روش تحقیق آنها پیمایشی می‌باشد. جامعه آماری تحقیق دوازده‌گانه جز تحقیق شماره ۷ و ۹ بقیه دانش‌آموزان و یا دانشجویان می‌باشند. چارچوب نظری این تحقیقات شماره ۱، ۴ و ۶، از آلپورت شماره ۳ و ۴ از شوارتز می‌باشد.

۲۷. وجه اشتراک تحقیقات انجام گرفته در خصوص دین و دینداری یازده تحقیق مورد بررسی، جز تحقیق شماره ۱۳ بقیه پیمایشی می‌باشد، جامعه آماری تحقیق یازده‌گانه جز تحقیق شماره ۱۳ و ۱۸ بقیه دانش‌آموزان و یا دانشجویان می‌باشند. چارچوب نظری این تحقیقات جز شماره ۱۷، ۱۸ و ۲۳ بقیه از مدل گلاک و استارک می‌باشد.

نتیجه‌گیری

آنچه در جمع‌بندی کلی در خصوص دین و ارزش‌ها می‌توان به دست آورد این که، دین به عنوان گفتمان نهاد اجتماعی یا فرانهاد با خصیصه‌ی فردی و اجتماعی، از ارزش‌ها و قواعد اجتماعی پشتیبانی می‌کند. وجهت‌دهنده و مظهر قدرت جامعه و انسان، بسترساز ارتباطات انسانی و موجب ثبات، استمرار و همبستگی جامعه است که انضباط‌بخشی، انسجام‌بخشی، حیات‌بخشی، و خوشبختی بخشی را فراهم می‌سازد. از سوی دیگر دین ارزش‌ها را می‌آفریند و هنجارها را شکل می‌دهد به ارزش‌های ثابت اخلاقی قداست می‌بخشد، زندگی انسان از آن معنی می‌گیرد و راهنمای مؤثری برای هدایت و سعادت انسان در دنیا و آخرت است.

ارزش‌ها از یک‌سو راهنما و تعیین‌کننده‌ی ایدئولوژی‌ها و گرایش‌های اجتماعی، رفتارها و کنش‌های اجتماعی است که در آداب و رسوم، قوانین، اعتقادات و شیوه‌ی

زندگی روزمره آدم ها تجلی می یابد. و این ارزش ها هسته ی اصلی، گوهر و خمیرمایه فرهنگ را تشکیل می دهد و این فرهنگ که قوام و بنیان جامعه است، نقش به سزایی در چگونگی شکل یابی مناسبات اجتماعی دارد و لایه ژرف و زیرین واقعیت اجتماعی است و تا این لایه ها به صورت علمی، جامعه شناختی بررسی نشود نمی توان انتظار اصلاح دیگر لایه های ساختارهای اجتماعی را داشت.

مضاف بر این نتایج این که اندازه گیری و سنجش دین داری و ارزش های دینی یکی از مسائل چالش برانگیز و مورد توجه پژوهشگران حوزه ی دین و ارزش ها است که وجود ادیان و ارزش های گوناگون نیز بر دشواری این موضوع افزوده است. وجود مقیاس های متفاوت برای سنجش، دلیلی بر این ادعاست. و از طرفی اکثر تحقیقات انجام شده در ایران بر اساس مدل گلاک و استارک و اینگلهارت، شوارتز، آلپورت می باشد، در واقع تحقیقاتی که به سنجش دین داری پرداخته است به سه دسته قابل تقسیم است: ۱. تحقیقاتی که بدون ارائه مدل و فقط با استفاده از شاخص و گویه به سنجش دین داری پرداخته است. ۲. تحقیقاتی که با مدل های غربی به سنجش دین داری پرداخته است. ۳. تحقیقاتی که با طراحی مدل بومی به سنجش دین داری پرداخته است. پیشنهاد اصلی این است که قسم سوم را در تحقیقات بایستی تقویت کنیم تا به تولید علم بومی برسیم.

زیر نویس ها

1- mete analysis

منابع

- ۱- آذربایجانی، مسعود، محدودیت ها و مشکلات سنجش دین داری، کتاب مبانی نظری مقیاس های دینی، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۴.
- ۲- آزاد ارمکی، تقی، خادمی، حسن، *ترجیحات ارزشی دانش آموزان تهرانی*، نامه پژوهش فرهنگی، سال هشتم، دوره جدید، شماره ۸، ۱۳۸۲.
- ۳- توسلی، افسانه، (ژهر)، *دگرگونی اولویت های ارزشی از انقلاب تا اصلاحات*، پایان نامه دکتری جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۳.
- ۴- توسلی، غلام عباس، *جامعه شناسی دینی*، تهران: انتشارات سخن، ۱۳۸۰.
- ۵- تیموری، کاوه، بررسی شکاف نسل ها در بین ارزش های پدران و پسران در شهر تهران، خلاصه ی مقالات همایش ملی مناسبات نسلی در ایران: ابعاد و عوامل گسست و پیوند نسل ها، ۱۳۸۲.
- ۶- جوادی آملی، عبدالله، *شریعت در آئینه معرفت*، قم: مرکز نشر اسراء، ۱۳۷۷.
- ۷- دلاور، علی، *مبانی نظری و عملی پژوهش در علوم انسانی و اجتماعی*، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۸۲.
- ۸- دور کیم، امیل، *صور ابتدایی حیات دینی*، ترجمه و اقتباس همایون، همتی، تهران: کیهان فرهنگی، بهمن، ۱۳۷۱.
- ۹- رضائزاد، عزالدین، *عباد دین*، مجله تخصصی کلام، سال دوم، شماره ۸، ۱۳۷۶.
- ۱۰- رفیع پور، فرامرز، *آنتنومی جامعه مقدمه ای بر جامعه شناسی کاربردی*، تهران: انتشار، ۱۳۷۷.
- ۱۱- رفیع پور، فرامرز، *مسائل ارتباط جمعی و تغییر ارزش ها*، تهران: نشر کتاب، ۱۳۷۸.
- ۱۲- رفیع پور، فرامرز، *توسعه و تضاد*، تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۹.
- ۱۳- ریشه، غی، *کنش اجتماعی*، ترجمه هما زنجانی زاده، مشهد: انتشارات دانشگاه فردوسی، ۱۳۷۰.
- ۱۴- رنیزر، جورج، *نظریه های جامعه شناسی در دوران معاصر*، ترجمه محسن ثلاثی، تهران: علمی، ۱۳۷۴.
- ۱۵- شریعتی، علی، *اسلام شناسی*، تهران: حسینیه ارشاد، ۱۳۶۹.
- ۱۶- شریعتی، علی، *یازشاسی هویت ایرانی - اسلامی*، مجموعه آثار شماره ۲۷، تهران: انتشارات الهام، ۱۳۷۴.

- ۱۷- صدیق سروستانی، رحمت‌الله، *فراتحلیل مطالعات انجام شده در حوزه ی آسیب‌شناسی اجتماعی در ایران*، نامه علوم اجتماعی، بهار و تابستان شماره پانزدهم ۱۳۷۹.
- ۱۸- طالبی، ابوتراب، *بررسی تعارض بین ارزش‌های اخلاقی مذهبی و کنش‌های اجتماعی*، پایان‌نامه ی دکتری دانشگاه تربیت مدرس تهران، ۱۳۸۰.
- ۱۹- فرامرزی، داود، *بررسی ساختار ارزشی دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی، ۱۳۷۹.
- ۲۰- سلطیف آبادی، حسین، نوروزی، وحیده، *بررسی چگونگی تکرش دانش‌آموزان دبیرستانی و پیش‌دانشگاهی ایرانی به جهانی شدن و تأثیر آن بر ارزش‌ها و هویت دینی و ملی آنان*، مجله نوآوری‌های آموزشی، شماره نهم ۱۳۸۳.
- ۲۰- لهسایی‌زاده، عبدالعلی، جهانگیری، جهانگیر، بررسی عوامل اجتماعی - اقتصادی مؤثر بر پابندی به ارزش‌های دینی مطالعه ی موردی دانش‌آموزان مقطع متوسطه شهر شیراز، مجله ی علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد، شماره ۱، دوره اول، بهار، ۱۳۸۳.
- ۲۱- محسنی، منوچهر، *مقدمت جامعه‌شناسی*، تهران: نشر دوران، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۶.
- ۲۲- محسنی، منوچهر، بررسی آگاهی‌ها، تکرش‌ها و رفتارهای اجتماعی و فرهنگی در تهران، تهران: مرکز پژوهش‌های بنیادی، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۷۹.
- ۲۳- مریجی، شمس‌الله، *عوامل مؤثر در انحراف از ارزش‌ها*، قم: مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما، ۱۳۸۳.
- ۲۴- مطهری، مرتضی، *بیست گفتار*، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۱.
- ۲۵- مطهری، مرتضی، *مقدمه‌ای بر جهان‌بینی اسلامی (مجلات ۷-۱)*، قم: دفتر انتشارات اسلامی، ۱۳۶۲.
- ۲۶- مطهری، مرتضی، اسلام و مقتضیات زمان، قم: صدرا، ۱۳۶۴.
- ۲۷- مطهری، مرتضی، *آشنایی با علوم اسلامی (کلام و عرفان)*، قم: صدرا، ۱۳۶۸.
- ۲۸- مطهری، مرتضی، *مجموعه آثار (وحی و نبوت)*، قم: صدرا، جلد دوم، ۱۳۷۱.
- ۲۹- ناطق پور، محمدجواد، فیروزآبادی، سیداحمد، *شکل‌گیری سرمایه اجتماعی و فراتحلیل عوامل مؤثر بر آن*، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۳۸۵، ۲۸.
- ۳۰- نیک‌گهر، عبدالحسین، *مبانی جامعه‌شناسی*، تهران: انتشارات راین، ۱۳۶۹.
- ۳۱- همیلتون، ملکم، *جامعه‌شناسی دین*، ترجمه ی محسن ثلاثی، تهران: تیان، ۱۳۷۷.

32- Parsons, Talcott (1965) *Theories of society*, New York Free press